

ЗАКОНИ ТА ЗВИЧАЇ ВІЙНИ ЯКІ ПОРУШУЄ РОСІЯ В УКРАЇНІ

За матеріалами волонтерського проекту “Ukrainer”, що реалізується за підтримки Українського культурного фонду та Fundacja Euromaidan-Warszawa / авт. кол. Б. Логвиненко, М. Ситніков, Є. Сапожникова, А. Серікова, К. Бусол, Ю. Стефаняк, К. Юзефик.

– 3 травня 2022 року.

Починаючи з 1864 року, коли було ухвалено першу Женевську конвенцію про поліпшення долі поранених на полі бою, кожна війна у світі регулюється законами та звичаями міжнародного гуманітарного права. Ці обмеження було створено для того, щоби знизити жорстокість і смертоносність війн. Переважна більшість таких норм набула універсального характеру.

Людство втратило мільйони життів, перш ніж дійти до усвідомлення того, що війні потрібні правила, яких варто дотримуватися всім. На перший погляд, війни не мають нічого спільного із законом, а швидше є проявом тотального хаосу. Проте є приклади воєнних операцій, під час яких зважали на закони і звичаї ведення війни. Так країни визнають світовий порядок і свою приналежність до цивілізованого світу.

Водночас є країни, які цих законів не дотримуються. Однією з таких країн є Росія.

Перша всесвітня мирна конференція в Гаазі, травень – червень 1898р.

Гаазькі конвенції.

Правила війни вперше були прописані в Гаазьких і Женевських конвенціях. Ці міжнародні договори мають універсальний характер, тобто є обов'язковими для всіх без винятку держав, і застосовуються під час воєн. Вони не забороняють вести війни, але встановлюють чіткі рамки дозволеного під час них. Ігнорування цих конвенцій прирівнюється до добровільного виходу держави-порушниці із цивілізованого світу.

Гаазькі конвенції стали першими багатосторонніми міжнародними договорами, які стосувалися процесу ведення війни (вони встановили дозволені методи та зброю). Першу конвенцію прийняли 1899 року на конференції в Гаазі. 1907 року деякі пункти конвенції змінили та розширили її новими темами, зокрема щодо війни на морі. З'явилася друга Гаазька конвенція.

Слід зазначити, що Російська імперія виступала однією з ініціаторок обмеження жорстокості на війні та закріплення відповідних положень у міжнародному праві.

Під час Першої світової війни Гаазькі конвенції багато в чому виявилися недієвими, тому що ігнорувалися сторонами конфлікту. Так само, як зараз вчиняють росіяни.

Женевські конвенції.

Друга світова війна ще більше підкреслила потребу у всебічному захисті людей – цивільних, комбатантів (військових, які беруть активну участь у збройних діях) і військовополонених. Тому 1949 року було прийнято чотири Женевські конвенції.

Перша Женевська конвенція присвячена поліпшенню долі поранених і хворих у діючих арміях.

Друга Женевська конвенція стосується долі військових, поранених на морі.

Третя Женевська конвенція регулює правила поводження з військовополоненими.

Четверта Женевська конвенція захищає права цивільних осіб.

1977 року до Женевських конвенцій 1949 року прийняли два Додаткових протоколи, які стосуються захисту жертв міжнародних збройних конфліктів і жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру.

Підписання четвертої Женевської конвенції “Про захист прав цивільного населення під час війни”, 12 серпня 1949 року.

А 2005 року було погоджено третій Додатковий протокол, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми у вигляді Червоного кристалу до прийнятих раніше Червоного хреста й Червоного півмісяця. Їх емблеми на білому фоні є міжнародно визнаними символами

допомоги пораненим і хворим під час збройних конфліктів. Вони повинні розміщуватися на гуманітарних і медичних транспортних засобах, будівлях, одязі медичного персоналу та інших осіб, які здійснюють гуманітарну роботу, щоб ідентифікувати їх і відрізнити від військових.

Станом на 2022 рік до Женевських конвенцій приєдналося 196 держав світу.

Дії, які суперечать Женевським конвенціям, кваліфікуються порушенням міжнародного гуманітарного права та, в особливо тяжких випадках, можуть становити воєнні злочини. Останні підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду.

1954 року СРСР ратифікував Женевські конвенції. Після його розпаду Росія оголосила себе правонаступницею совітів, а отже, визнала себе стороною міжнародних договорів, підписаних СРСР.

2019 року Росія вийшла з Першого протоколу до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, блокуючи роботу Міжнародної гуманітарної комісії зі встановлення фактів своїх злочинів у Сирії та згодом в Україні. Однак частковий вихід РФ із механізму Женевських конвенцій не означає зняття відповідальності з країни-агресорки за порушення норм міжнародного гуманітарного права та воєнні злочини під час війни в Україні.

Росію однаково можна притягнути до відповідальності за порушення норм Женевських конвенцій і Протоколів.

Женевські й Гаазькі конвенції є основою сучасного міжнародного гуманітарного права. Їхні положення часто переплітаються й доповнюють одні інших. Вони чітко розділяють тих, на кого арміям можна нападати (армія супротивника), і тих, кого категорично заборонено чіпати (цивільні, крім тих, які взяли до рук зброю та безпосередньо беруть пряму участь у збройних діях). Конвенції захищають людей, які більше не можуть брати участь у війні (військовополонені та поранені), і тих, хто надає медичну допомогу (лікарі, санітари). Конвенції визначають, які типи озброєння можна використовувати у війні, а які – ні.

Конвенції які порушує Росія в Україні.

Найважливішим правилом четвертої Женевської конвенції, як і всього міжнародного гуманітарного права, є захист цивільних осіб під час війни, зокрема під час окупації.

Цим правилом нехтують російські військові, свідомо обстрілюючи цивільну інфраструктуру українських міст і гуманітарні коридори, проводячи масові розстріли на захоплених територіях чи примушуючи українських громадян до служби в російській армії. Російські окупанти свавільно вбивають і катують цивільних, гвалтують жінок і дітей, розстрілюють лікарів, священнослужителів і журналістів. В оточених або захоплених Росією містах немає води, їжі, ліків та електроенергії. Окупанти обстрілюють продуктові бази, школи, лікарні, не пропускають гуманітарних конвоїв, позбавляють цілі регіони зв'язку з рештою світу й доводять їх до гуманітарної катастрофи.

Такі дії є свідомим порушенням Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни та відповідних вимог звичаєвого міжнародного гуманітарного права.

Атака й захоплення Чорнобильської та Запорізької атомних електростанцій є грубим порушенням Договору про нерозповсюдження ядерної зброї та Міжнародної Конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму та звичаєвого міжнародного гуманітарного права. Окрім того, окупанти обстрілюють нафтобази та газопроводи в багатьох регіонах України. Такі дії становлять екологічну загрозу для всього людства.

Іншим зобов'язанням у рамках третьої Женевської конвенції є дотримання прав військовополонених. Норми цього міжнародного договору забороняють фізичне та психологічне катування й негуманне поводження з полоненими, незалежно від дій, які вони вчиняли в минулому. Полонені мають право на їжу, воду, контакт із рідними. Жінки-військовослужбовиці в полоні мають утримуватись окремо від чоловіків, за ними має наглядати персонал жіночої статі, мають забезпечуватись їхні особливі санітарно-гігієнічні та медичні потреби. Російські загарбники неодноразово вчиняли тяжкі злочини проти українських полонених, що є порушенням правил і звичаїв війни. Наприклад, на фото звільнених українських бранок видно, що їм поголили голови, ще, за словами міністерки з питань реінтеграції, росіяни змушували їх роздягатися, не дозволяли сідати та принижували; їй відомі випадки згвалтувань.

Згідно з Женевськими конвенціями, медичним працівникам має бути забезпечена можливість виконувати їхні обов'язки, а пораненим і хворим – отримувати медичну допомогу. Від початку повномасштабного вторгнення російські війська цинічно завдають удари по медичних закладах. За даними МОЗ, станом на 21 квітня росіяни пошкодили 347 закладів охорони здоров'я, повністю знищили 36 лікарень, обстріляли 78 автомобілів швидкої допомоги, вбили чи поранили десятки медичних працівників. Ці дії є порушенням Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни.

Гаазькі та інші спеціалізовані конвенції обмежують методи та засоби ведення воєнних дій. Деякі види озброєння є особливо небезпечними, адже завдають надмірних фізичних ушкоджень або мають невибіркову дію, тобто знищують усе живе на своєму шляху. Використання Росією касетних, термобаричних “вакуумних” бомб, протипіхотних мін в українських містах є порушенням Гаазьких конвенцій і звичаєвого міжнародного гуманітарного права.

Застосування російськими військовими в Україні фосфорних боеприпасів і запалювальних авіабомб порушує Конвенцію про конкретні види звичайної зброї. Є підозри про застосування проти захисників Маріуполя та Ізюму хімічної зброї, що є грубим порушенням правил ведення війни, зокрема Конвенції про хімічну зброю.

Усі подібні факти мають широкий міжнародний розголос і неодмінно стануть обтяжувальними обставинами в міжнародних судах над російськими воєнними злочинцями.

Женевські конвенції 1949 року та звичаєве міжнародне гуманітарне право прямо забороняють нападати на цивільні об'єкти, розміщувати військові об'єкти поруч із цивільними, атакувати історичні пам'ятки.

Пам'ятки архітектури, яких росіяни знищили десятки, знаходяться під захистом Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту. Бомбардування їх є порушенням норм міжнародного гуманітарного права. ЮНЕСКО вже нарахувало в Україні 53 пошкоджених об'єкти культури і вимагає від Росії негайно припинити атаки на цивільні об'єкти в Україні. Тим часом українці самостійно укріплюють пам'ятники, ховають у бомбосховищах об'єкти матеріальної спадщини й навіть виносять культурні цінності з вогню.

Римський статут Міжнародного кримінального суду.

Римський статут був ухвалений 1998 року на дипломатичній конференції. Суть цього договору – встановлення функцій, юрисдикції та структури Міжнародного кримінального суду (МКС). Римський статут також визначає перелік міжнародних злочинів: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочини агресії.

Завдання МКС – переслідувати відповідальних за ці злочини. На відміну від Міжнародного суду ООН, який встановлює відповідальність держав, МКС судить осіб, підозрюваних у вчиненні міжнародних злочинів. Це єдиний міжнародний суд, який може засудити керівників держав.

Станом на 2022 рік Римський статут підписали 137 країн світу, а ратифікували 123. Україна підписала статут, але не ратифікувала, хоч і зобов'язалася це зробити 2014 року, коли підписала Угоду про асоціацію з ЄС. Тому фактично Україна не є державою-учасницею Статуту. З огляду на розвиток подій в окупованому Криму й ОРДЛО, у 2014 Україна визнала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду та надала йому право проводити розслідування щодо всіх ймовірних міжнародних злочинів, вчинених на нашій території. У 2020 році МКС почав офіційне розслідування.

Росія також була підписанкою Римського статуту, проте 2016 року вийшла з угоди. Це сталося наступного дня після того, як МКС підтвердив, що окупація Криму становить міжнародний збройний конфлікт. Однак вихід з угоди не перешкоджає МКС переслідувати злочини російських громадян і на території України.

Для майбутніх проваджень МКС над російськими воєнними злочинцями Українська гельсінська спілка з прав людини, Регіональний центр із прав людини, Центр громадянських свобод, Truth Hounds, Харківська правозахисна група та ряд інших правозахисних організацій України вже неодноразово надавали докази щодо злочинів, вчинених російськими військовими в Україні з 2014 року. Наразі триває активний збір доказів і показів потерпілих і свідків про злочини, вчинені від початку широкомасштабного наступу в лютому 2022 року.

Це умисні вбивства й тілесні ушкодження цивільних, викрадення людей на захоплених територіях і примусове вивезення їх до Росії та Білорусі, примусова мобілізація, катування та нелюдське поводження, напади на цивільні об'єкти, знищення й пошкодження майна, утримування заручників, напади на склади гуманітарної допомоги, гуманітарні місії та коридори; знищення харчів і води та перешкоджання гуманітарним місіям у їхній доставці; обстріли населених пунктів, загибель і поранення людей унаслідок обстрілів, екологічна катастрофа внаслідок обстрілів; пошкодження і знищення історичних пам'яток, лікарень, релігійних споруд, закладів освіти, науки, мистецтва; розграбування захоплених населених пунктів; використання зброї, забороненої міжнародними угодами; згвалтування та інші форми сексуального насильства; використання цивільних об'єктів чи людей як живого щита; незаконне затримання та позбавлення свободи; використання непристосованого місця для утримання під вартою; посягання на людську гідність; мінування територій.

Усі перелічені вище злочини можуть кваліфікуватись як злочини проти людяності та воєнні злочини. Вони підпадають під дію Римського статуту й мають бути розслідувані Міжнародним кримінальним судом у Гаазі.

Сам факт вторгнення Росії в Україну є злочином агресії згідно з МКС, а також порушенням Статуту ООН. Щодо ймовірного факту вчинення росіянами геноциду в Україні думки експертів відрізняються. Дехто вважає, що Росія вбила недостатньо цивільного населення, щоби вважати її дії геноцидом. Однак після оприлюднення фактів воєнних злочинів у деокупованих районах Київської області, а також сумнозвісної статті російського державного агентства "РІА Новості" про геноцид заговорили дедалі частіше: 12 квітня про це вперше заявив президент США Джо Байден. При цьому світ ще не бачив наслідків російської блокади Маріуполя, де, за свідченнями місцевої влади, число загиблих мирних мешканців унаслідок дій російських військ може перевищувати 20000 осіб.

28 лютого 2022 року прокурор Міжнародного кримінального суду почав розслідування щодо скоєних Росією воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Прокурор отримав звернення щодо ситуації в Україні від 39 країн. Суд розслідує ці злочини в часовому проміжку від 21 листопада 2013 року й донині, здійснені всіма сторонами на території України. Про невідворотність міжнародного кримінального суду над вищим військовим і політичним керівництвом Росії також заявив провідний журналіст-розслідувач видання Bellingcat Христо Грозев.

Путіна вже визнав воєнним злочинцем Сейм Польщі, а Сенат США ухвалив резолюцію з вимогою розслідувати його злочини.

Маніпуляція законами війни.

Російські пропагандисти згадують про існування міжнародних конвенцій і законів війни лише тоді, коли хочуть звинуватити в їхньому порушенні Україну. З початку повномасштабного вторгнення росіяни активно розвивають тему порушення прав їхніх військовополонених в Україні через публікацію відео з ними. Подекуди їхній пропаганді піддаються західні ЗМІ й навіть поважні правозахисні організації, які вбачають у публікації фото і відео вцілілих в Україні росіян порушення прав останніх. Дійсно, Женевські конвенції забороняють робити з полонених об'єкт суспільної цікавості. Проте в умовах тотальної інформаційної блокади в Росії дізнатися про долю своїх близьких родичі полонених можуть лише з цих відео. Такі публікації дозволяють полоненим звернутися до рідних, а також розвінчують російську пропаганду про неучасть строковиків у війні проти України.

Щоби дискредитувати Україну, російські пропагандисти створюють постановочні відео, на яких нібито українські військові знущаються з російських полонених. Україна неодноразово заявляла, що дотримується Женевських конвенцій, а подібні відео є фейками.

Реальність відповідальності за порушення законів війни.

У випадку воєнних злочинів і злочинів проти людяності передбачена не лише індивідуальна, а й командна відповідальність, тобто відповідальність командира за злочини своїх підлеглих. Історія знає багато таких прикладів.

Нюрнберзький трибунал 1945–1946 років став першим в історії міжнародним судом над воєнними злочинцями. За його результатами були засуджені 19 нацистських злочинців

(обвинувачених загалом було 24, декого із них засудили пізніше, а декого – виправдали). Залежно від тяжкості злочинів, вирок варіювався: страта через повішання, довічне ув'язнення або ж ув'язнення на строк від 20 до 10 років.

Токійський трибунал розглядав японські воєнні злочини в Другій світовій війні у 1946–1948 роках. 29 головних японських воєнних злочинців було засуджено до страти або позбавлення волі.

Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії працював з 1993 до 2017 року й засудив 90 воєнних злочинців. Були також трибунали щодо Руанди, Сьєрра-Леоне, Камбоджі, Східного Тимору, Лівану, Косова.

Україна вперше поскаржилася на Росію до Міжнародного суду ООН 2017 року. Тоді влада України заявила про порушення двох конвенцій: Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму (за підтримку збройних груп на Донбасі, зокрема через фінансування та постачання їм зброї) та Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (за переслідування українців і кримських татар в окупованому Криму). Україна стала першою державою у світі, яка судиться за Конвенцією про боротьбу з фінансуванням тероризму.

2022 року Україна подала другий позов до Міжнародного суду ООН – щодо порушення Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. 16 березня 2022 року Міжнародний суд ООН у Гаазі наказав Росії негайно зупинити вторгнення й не вдаватися до подальших воєнних дій на території України. Росія проігнорувала це рішення.

Міжнародні суди мають багато вад, головна з яких – тривалість. Процеси можуть тягнутися багато років. Часто обвинувачені не доживають до своїх вироків. Проте міжнародні суди над воєнними злочинцями мають важливе історичне значення, адже проливають світло на історичні події та роль у злочинах високопосадовців.

Експерти говорять про різні моделі майбутнього суду над Росією. Одним з них є створення міжнародного суду за допомогою міжнародного договору між урядом України та ООН, як було у випадку Камбоджі та Сьєрра-Леоне. Інший шлях – створення окремого спеціального трибуналу за домовленістю кількох держав.

Джерело: URL: <https://ukrainer.net/porusheni-zakony>

~~~~~ * * * ~~~~~